

२०

ISSN No. 2231-4342

शिक्रर शिक्षण प्रसारक मंडळाचे,

चांदमल ताराचंद बोरा महाविद्यालय

शिक्रर (घोडनदी), जि. पुणे

इतिहास व प्राचीन भारतीय इतिहास, संस्कृती आणि पुरातत्वशास्त्र विभाग

- आयोजित -

२०१७-१८
५

अखिल महाराष्ट्र इतिहास परिषद

२६ वे राष्ट्रीय अधिवेशन

दि. १७ व १८ नोव्हेंबर २०१७

संशोधन पत्रिका २०१७

शिक्रर शिक्षण प्रसारक मंडळाचे

चांदमल ताराचंद बोरा महाविद्यालय

कला-वाणिज्य-विज्ञान

स्थापना १९६८

महाविद्यालय सुवर्ण महोत्सवी वर्ष

२०१७-२०१८

स्थळ : चां.ता. बोरा महाविद्यालय, शिक्रर(घोडनदी) , ता. शिक्रर, जि. पुणे (महाराष्ट्र) ४१२ २१०

Phone : 02138 - 222301 / 224669 Fax - 224170

Website : www.ctboracollege.edu.in Email : ctborainfo68@gmail.com

25

संशोधन पत्रिका - २०१७

ISSN No. २२३१ - ४३४२

अखिल महाराष्ट्र इतिहास परिषद

संस्था नोंदणी क्र. १९९१ / GBBSD / ४२६

- प्रमुख संपादक -

डॉ. टी.एस. पाटील

अध्यक्ष

अखिल महाराष्ट्र इतिहास परिषद

- संपादक मंडळ -

प्रा. डॉ. ग.का. माने
प्रा.डॉ.झाकीर पठाण
प्रा.डॉ. चंद्रकांत चव्हाण

प्रा. डॉ.सतिश कदम
प्रा.डॉ. प्रशांत कोठे
प्रा.डॉ. अशोक कानडे
प्रा. हरिदास जाधव

- प्रकाशक -

प्राचार्य डॉ. के.सी. मोहिते

चांदमल ताराचंद बोरा महाविद्यालय, शिरूर.

संशोधन पत्रिका - २०१७

अ. क्र.	शोधनिंबाचे नांव	संशोधकाचे नांव	पान नं.
१५	शोध निबंधाचे शिर्षक : भारतीय स्वातंत्र्यांसंबंधी कम्युनिस्ट पक्षाची भूमि का : विशेष संदर्भ अहमदनगर जिल्ह्यातील कम्युनिस्ट पक्ष	प्रा.विधाटे गणेश शंकर	३३२
१६	जव्हारचे राजे व ब्रिटिश संबंध	प्रा. चंद्रकांत गिरी	३४०
१७	नेवासा तालुक्यातील थोर स्वातंत्र सेनानी किसनराव जपे	प्रा.डॉ. दिंगबर जनार्दन सोनवणे	३४४
१८	सहकार महर्षी डॉ. बाबुराव बापूजी तनपुरे यांचे राहुरी तालुका विकासातील योगदान	प्रा.डॉ.सोनवणे राजाराम	३४८
१९	राजकीय क्षेत्रातील महामेरु : पंडित मदन मोहन मालवीय	के.टी निरुड	३५३
२०	सौ. गोदूबाई आदिराज उपाध्ये महिला प्रबोधनाच्या प्रणेत्या	प्रा.डॉ. सौ. सुशिला बाळासाहेब ओडेयर	३५७
२१	ब्रिटिश कबर-कबरलेख-दफनभूमी: संकल्पना	प्रा.डॉ.प्रशांत देशमुख	३६२
२२	अहमदनगर जिल्ह्यातील भक्ती संप्रदाय	प्रा.हरिदास शंकर जाधव	३६९
२३	हैद्राबाद स्वातंत्र संग्रामात रामराव पवार यांचे योगदान	डॉ.अनिल कठारे	३७४
२४	महाराष्ट्रातील ब्राम्हणेत्तर चळवळ आणि आंबेडकर चळवळीतील आंतरविरोध	प्रा.डॉ.एस.डी.सावंत	३८३
२५	हैद्राबात संस्थानात निजामविरोधी लढ्यातील निधर्मी मुस्लिम व्यक्तित्व	डॉ.शिवराज बोकडे	३८८
२६	व्हि.जे. आरक यांचे बीड जिल्हा आंबेडकरी चळवळीतील कार्य	डॉ. गाढे एस.बी.	३९३
२७	राजर्षी शाहू महाराजाचे शैक्षणिक कार्य : एक अभ्यास	प्रा.डॉ. शिंदे अनंत	३९७
२८	भाई डॉ. केशवराव धोंडगे यांचे विधानसभेतील शैक्षणिक कार्य विशेष संदर्भ १९७१	श्रीमती चाटे अपर्णा	४००
२९	हैद्राबात संस्थानातील मराठा सरदार: रावरंभा निंबाळकर	प्रा.डॉ. सतीश कदम	४०३

ब्रिटिश कबर - कबरलेख- दफनभूमी : संकल्पना

प्रा. डॉ. प्रशांत देशमुख,
इतिहास विभाग प्रमुख

अ. र. भा. गरुड महाविद्यालय
शेंदूर्णी ता. जामनेर जि. जळगांव
Psdeshmukh2909@gmail.com

पारसी समाजात दफन - दहन विधी नाही. ख्रिश्चन, इस्लाम, शैव समाजात दफन विधी आहे. हिंदू-जैन-बौद्ध, इ. समाजात दहन विधी आहे. दहन-दफन विधी असो स्मशानभूमीची आवश्यकता असतेच. मध्ययुगातील इस्लामी व्यक्त्यांच्या कबरी - दफनभूमी प्रसिध्द आहेत. महाराष्ट्रात मध्यकाळात ज्या-ज्या भागात मुसलमान सत्ता होती त्या ठिकाणच्या कबरस्थानातील कबरी आणि त्यावरील नोंदी ह्या प्रसिध्द आहेत उदा. अहमदनगर, आचलपूर, औरंगाबाद, दौलताबाद, धारूर, औसा, परंडा, इ. इ.स 1818 पासून ब्रिटिशांचा विस्तार महाराष्ट्रात व्यापक झाला. पुणे. मुंबई- अहमदनगर- मिरज - सांगली-सातारा कोल्हापूर, नागपूर, औरंगाबाद, जालना, अंबाजोगाई - हिंगोली, भुसावळ - जळगांव, अमरावती इ. ठिकाणी ख्रिश्चन धर्मीयांचा प्रसार - प्रचार वाढला. या ठिकाणच्या ख्रिश्चन स्मशानभूमी मोठ्या आणि इतिहासाच्या दृष्टीने महत्वपूर्ण आहेत. मोल्सवर्थ डिक्शनरीमध्ये epitaph¹ यांची व्याख्या - " epitaph a commenorative inscription on a tomb or mortuary monument. A brief poem or other writing in praise of deceased person. To commemorative in or with on epitaph एडगर स्नो² - लेखक-विचारवंत लिहितो - Epitaph Does not mention The record of date of Birth and date of death but is it also a record fo work and worth of person ". हे बरोबर वाटते.

अर्थ आणि स्पष्टीकरण : From Greek epi-taphios at over tomb on the gravestone is a short text honoring a deceased person strictly speacing that is inscribet on their tombstone or plaque but also figuratively, some are specified by the dead person berore hand, other chosen by those responsible for the burial³.

Most epitaph are brief record of the family and perhaps the career, of the deceased often with an expression of love or respect "Belovet Father of ..... but other are more ambitious. From the renaissance to the 19th Century is western (Culture, epitaphs for notable

people become increasingly lengthy and pompous description of their family origins, career, virtues, and immediate family, often in Latin. However The Ladatio Turiae, the longest known ancient Roman epitaph exceeds almost all of these at 180 lines, it celebrates the virtues of wife, probably of a consul.⁴

Some are quotes from holly text. An approach of many successful epitaph is to speak to the reader and worn them about their own morality. A wry trick of others is to request the reader to get off their resting place, as often it would require the reader to stand on the ground above the coffin to read the inscription note name rear date of birth, date of death, Many list family and their relation to them; such as father - mother - son - daughter, etc. of⁵.

Epitaphs on Comenty memorial are a common practice to honor loved who have passed away. An epitaph is an inscription or written tribute in memory of a person. People prepare scriptures for their gravestone for many reason such as to summarize what they accomplished in life. Others leave lasting messages to remind the living to reflect on their own and angoinng lives.⁶

दफन प्रक्रियेत महत्त्वपूर्ण घटक हा प्रारंभी काठी आणि दहाड होता. संशोधक जेम्स के. विडमसस यांच्यामते इ.स.च्या 100 वर्षात दहाडाचावापर करण्यात येत होता.⁷ ग्रीक-रोमन आणि इजिप्शीयन संस्कृतीत कबरलेखास अत्यंत महत्त्व होते.

कुरुशणाच्या आरंभीच्या ओळीतील काहीना 'अलफलिहा' म्हणतात. याचबरोबर अथवा उलकुसीतील ओळीबरोबर सुग यासिन हे काव्य प्रसिध्द आहे.⁸ मुसलमानांच्या शब्दांवापर कोरच्या जाणा-या या सर्वांप्रिय काव्यपंगती आहेत.⁹ मृत्यूबाबतचे सुप्रसिध्द काव्य रुडयार्ड किपलिंगचे आहे. "Death was always our near Companion"¹⁰

प्रसिध्द लेखक फादर विविटो लिहितात. " युरोपात स्मशानभूमी ही प्रेमलापाचे उत्तम विकल्प असते. गावातील आणि शहरातील एक अतिशय स्वच्छ आणि प्रेक्षणीय जागा म्हणजे स्मशानभूमी"¹¹ असे त्यांनी नोंदविले आहे. ही स्मशानभूमीची जागा चर्चपासून जवळच्या अंतरावर असते. स्मशानभूमी भव्य आणि दिव्य असतात. प्रत्येक कुटुंबाचे मालकीचे समनवरी बांधलेले थडगे दफनभूमीत असते. युरोपीयन लोक मृत नातेवाईक शेवटच्या न्यायाच्या दिवसापर्यंत कबरीमध्य विश्राम घेत असतात या समजुतीमुळे या कबरीना प्राणाप्रमाणे जपले जाते. थडगे आखीव आणि रेखीव असतात. **संशोधन पत्रिका - २०१७ ISSN NO. 2231-4342**

त्यांचा अकार 8' 3' असतो. त्यावर स्मृतीशिला असते. त्याचा अकार 2-2.5 अशा कन्दरीवरील स्मृतीशिलावर वाघावलमधील पद्यांदा प्रसा भिलयत कोरलेला असतो. बाजूला विविधरंगी फुलांची झाडे असतात.

दि. 02 नोंदवेलला सर्व ख्रिस्ती लोक मृतांचे स्मरण करतात. याम All Soul day¹² असे म्हणतात. यादिवशी मितरांच्या स्मृतीला घेउन करणाऱ्यांती सर्वत्रण दफनभूमीत जातात. डॉ. फादर फ्रान्सिस दिविटो या दिवसाच्या प्रार्थनेच्या स्मृती करि याशंवाताच्या शब्दात व्यकरतांना म्हणतात.

जागा तुझी त-हा सदा उफराटी, एकतरी वागेतील फुल कौतुक देशील, वाळीमली अशा फौल, आता पुण्याशी मात्री, वुडे माणारी.¹³ अंत्यमागोला किती लोक येतात याबाबत ते लिहितात, तुम्ही किती पुत्री मागे ठेकली आहे आणि कसे इच्छापत्र केले आहे यावर उपस्थिती अवलंबून असते.¹⁴ विख्यातख्यात लिओनार्द दॅ व्हिन्ची म्हणतात, " ज्ञान महानदरेची मी अपेक्षा करित होतो ती जवळ आली आहे."¹⁵

थडगे कसेही असोत, साधे - दूरदार, एंटर अथवा यांवांसी करता कुसरीत असोत अथवा नसोत. एक गोष्ट मात्र निश्चित थडव्यात विश्रंती वेणारे मृतू समोर एक समान असतात. मृतू समोर सर्वत्रण सारखेच असतात.¹⁶ माणूस छोट असो वा मोठा असो, कुबेर असो वा कंगाल असो, करुणासागर असो वा क्रूरकर्मा असो, स्मशान ही सर्वांची अखेरेची भेटण्याची जागा आहे. मृतू हेच अंतिम सत्य आहे ना! मृतू म्हणजे जीवनाच्या वाक्याला दिलेला अखेरेचा पूर्णाविराम होय. शेवट्यावरचे जगाण्याचे ओझा - अचकड झाले म्हणजे अधुनामधून स्मशानभूमीत फेरफटका मारावा. थडगावरील उमललेल्या फुलांतून आणि तेवणा-या वालीमधून माणसाच्या मनातील अदस्य आशेचे दर्शन घडते ते फक्त स्मशानभूमीत.¹⁷

युरोपात विशेषतः लंडनमध्ये इ.स. 1800 - 1850 या काळात औद्योगिकीकरण हे पाटयाने झाले त्या विस्ताराच्या तुलनेत सुविधा उपलब्ध नकरत्या. रोयार्ड, साथीचे रोम, हे गेपडघट्या, इ. मुळे आजारांचा प्रादुर्भाव वाढला व स्मशान भूमीची कमतरता वाढली. यारस्त 07 स्मशानभूमी उगाण्यात आल्या यानाच **The Magnificent Seven** या नावाने ओळखण्यात येते.¹⁸

A Cometary - graveyard is a spatially defined area where the remains of deceased person are buried or otherwise interred. The word cemetery from Greek - sleeping place implies that the land is specifically designated as a burial ground. The older term graveyard is often used

inter change bally with cemetery but primarily referred to be a burial ground within a churchyard. The intact or cremated remnant of the people may be interred in a grave ground grave, a mausoleum, columbarium or other edifice¹⁹.

The Oxford English Dictionary Defines a Cemetery as a burial ground generally a large public park or ground laid out expressly for the interment of the dead and not being the yard of any church²⁰.

जेरी वॉशिंग्टन कार्कर या अंगिकृत देशाच्या अमेरिकन शास्त्रज्ञांच्या कबरीवर लिहिले आहे, "Where there is no vision there is No hope" *THE PEANUT MAN*²¹.

जन्माने ब्रिटिश, प्रशिद्ध लेखक एडगर अँलन पो यार्ची आई- वटू - पिता यांच्या मृत्यूनंतर तो अनाथ झाला. एडगरचे पालन पोषण यांच्या मृत्यूनंतर फ्रान्सीस अँलन हीने केले. एडगरला इंग्लंडच्या एका विधिया - भयान शाळेत पाठविले. त्याचा वर्ग स्मशानभूमीत बरे. बेरजा आणि वजाबाकी शिकायच्या म्हणजे थडगाववरील जन्म - मृत्यूचा तारखांच्याच वजाबाक्या करून²². कुणी मेलत तर मुलांचे व्यायाम म्हणून कबरी खाणत²¹. एडगर अँलन पो पूढे अमेरिकेत राहिला व प्रसिद्ध लेखक बनला त्या मृत्यू 07 ऑक्टोबर 1849 ला झाला.

3.3 उत्कृष्ट कबालेखांची उदाहरणे:

इंग्लंडचा पंतप्रधान विल्सन चर्चिलच्या कबालेखांवर लिहिले आहे.

I am ready to meet my maker,

Whether my maker is prepared for the great

Ordeal of meeting me is another matter²⁴.

जगतिक किर्लीचा लेखक - नाटककार विल्यम शेक्सपियर यांच्या कबरीवर लिहिलेले आहे - Good Friend for Jesus sake forbear to dig the dust enclosed here Blessed be the man that spares these stones and crused be the that moves my bones²⁵.

सत्ता आणि धर्म यात शिरलेल्या द्वेषा विरुद्ध आयुष्यभर लढलेल्या आणि त्यासाठी दोन वेळा हद्दपार करावे लागलेल्या कॅल्टेअर या फ्रेंच तत्त्वज्ञाचा 30 मे 1778 ला पॅरिस येथे मृत्यू झाला. त्याच्या शवाचे दफन करण्यास रोमन कॅथोलिक आणि 14 व्या जुईने विशेष केला. म्हणून त्याच्या मित्रांनी तो जीवत असल्याचे नाटक करीत त्याचे शवाचे एका वाहनाने पॅरिसबाहेर नेऊन पुरले. क्रांती पश्चात् त्यापन झालेला जनतेच्या संसदेने कॅल्टेअरचे शव सन्मानपूर्वक पॅरिसमध्ये आणून ते कॅथोलिक पंथाच्या दफनभूमीत

ठेवण्यात आला असे म्हणून शोध केला. त्याच्या अर्धा धैर्यावरून आणण्यात आला तेव्हा त्याच्या सन्मानार्थ निघालेल्या शोक यात्रेत एक लोखणी-सुन धातूचा मुलूख झाले. याने लोखणी सन्मानार्थ दुरुका उभा राहिले. त्याच्या शवदेखीवर लिहिले होते, "मरणार्थ कमी मूर्ख आणि जगातील आदर्शांचे वर्णन्यात मी आणून देणाने गर्व केले"²⁶.

अमेरिकन विद्वान डॉ. जर्मेनीयल - नाझी विड्याच्या मरणोत्तम अंशकृत होते. आठव्या सौरदेशातील व्यक्तिमत्त्वाने त्याने अनेकाना मूळ पाहले. म्हणून याच्या कोळ्याची वळवले म्हणून पड्यात राशी त्याचा देश आणि रंग म्हणून पडला आणि मूळ विद्या संकटग्रस्त अमेरिकेने हजारो वर्षांची मूळका केले. यासाठी त्याने सर्वत्र मार्गदर्शन आणलेला तो आणि त्याची पत्नीपुत्रियांनी शोध्यात आणव घेतला. ते 09 ऑक्टोबर 1974 ला मृत्यूपावला त्याला जेम्समनच्या मॉडेल विज्ञानच्या केंद्रात दफनभूमीत दफन करण्यात आले त्याच्या श्रद्धांजली लिहिले होते²⁸.

He was saves the life of one men, saves the world entire George Washington was the first president of USA on his tombstone mentioned that, looking into the portals of eternity by God's words: then all prejudice of the race vanishes away²⁹.

American thinker and third president of USA was Thomas Jefferson³⁰. On his tombstone colted that, "Author of Declaration of American Independence of the statue of Vergenia for religious freedom and father of the University of Virginia."

Father of the communist Manifesto is Karl Marx. on his tombstone, "Workers of an lands unite. The philophers have only interpreted the world various ways: The point is to change it."³¹

ख्रिश्चन धर्मीयात मृत्यूच्या संबंधी Public Holidays and Traditions

खालीलप्रमाणे -
Decoration Day, Memorial Day, Day of the Death, Saturday of soul, bone festival, all soul day, National day of mourning. माणले जाताना. याशिवाय

उत्सवका दिवस सत्तरे करण्यात येतात.³²
स्मशानभूमीत खालील प्रयोग पाळण्यात येतात
Flowers - Visitous to graves Commonly leave Cut Flowers, especially during major holidays and an birthday or relevant anniversaries for this purpose roses are highly Communs.

Stones - Visitors often leave a small stone on the top of the head stone, Flowers are fleeting. the symbology inherent in the use of a stone is to

आधुनिक विभाग

show that the love, honor, memories, and soul of the loved one all eternal

Crosses - These will often have message written on the cross.

Good Friday - Crucification of Jesus was most likely to have been on a Friday. 03rd April A.D.33 Jesus agonized on the cross for six hours during his last 03 hours on the cross from noon to 3pm darkness fell over the whole land with a loud cry, Jesus gave up his spirit.³³

Gorge Washington was the first president of USA. On his tomb stone mentioned the few lines recited that, "Looking in to the portals of eternity by God's word; then all prejudice of pace vanishes away"

American thinker and third president of USA was Thomas Jefferson. On his tombstone Cotted that, " Author of Declaration of American independence for the stature of vergenia for religious freedom and father of the university of vergenia."

As well as father of Communist Manifesto 'is karl marx, on his tombstone, " workers of an lands unite' The philosophers have only interpreted the world in various ways; the point is to change it !

➤ संदर्भ

1. मोल्सवर्थ डिवशनरी, वर्ड एपिटॉफ.
2. www.wikipedia/Edgar snow.
3. www.wikipedia/Epitaph.
4. Ibid.
5. Ibid.
6. दिब्रिटो, फादर फ्रान्सिस सुबोध बायबल गजदहंस प्रकाशन प्र. लि. पुणे, आवृत्ती पहिली, जून. 2010, पृ. 80.
7. किता.
8. खुशवंतसिंग, अनु. अनिलकाणिकर, 'सेक्स' स्कॉच अँड स्कॉलरशिप, मेहता प्रकाशन, पुणे, प्रथमावृत्ती, 1998, पृ 61.
9. किता.
10. Krienger, martin ; European Cemeteries in south India, (17th 19th centuries), Manohar pub. New Delhi, 2013, pp. 10.
11. दिब्रिटो, फादर, फ्रान्सिस ; ओरेंसिसच्या शोधात, राजदहंस प्र.का. 11, आवृत्ती - 1996, पृ.195.

12. किता.
13. किता.
14. किता.
15. किता.
16. किता.
17. किता.
18. डै. लोकसता, दि. 27 एप्रिल.2013, 'स्मयानमूर्ती ? डै ..... शीमा', पृ.05.
19. www.wikipedia/Cemetery.
20. Ibid.
21. डै. लोकसता, दि. 08 एप्रिल.2013, पृ.06.
22. डै. लोकसता, लोकस, दि. 04 मार्च.2007, पृ.02.
23. किता.
24. www.wikipedia/epitaph.
25. Ibid.
26. सा. साधना, दि. 02 जुलै.2011, पृ.08, 'मध्ययुगीन मानसिकतेचा चित्रवर्क: लेखक. सुरेश द्वादशीवार
27. डै. लोकसता, देवदूत ऑकर शिडलर, कुमार नारायं, दि. 13 एप्रिल.2008, पृ. 5.
28. किता.
29. Epitaph on the tomb of Gorge wahington / www.gorgewashingtons tomb.
30. www.Thomas Jefferson's tombstone.
31. www.Karl marx Tombstone.
32. www.wikipedia/customs and Rituals in Christ.
33. www.Wikipedia/Good Friday.